

Een briefwisseling tussen sociale en ruimtelijke professionals

.....

Voorgelezen als introductie en epiloog op de zes claims voor stadsvernieuwing op de studiedag 'Ruimte Publiek Maken' van SAAMO Antwerpen (14/11/2025)

Jo Boonen - Marjan Moris - Ronald Crouzé - Pieter Cools

Brief aan de Sociaal werker*

Schone sociaal werker,

Een hele poos geleden intussen zei een collega landschapsarchitect me dat ‘sociaal werkers beter zijn in het maken van ruimte dan landschapsarchitecten’. Dat zijn straffe woorden, zeker gezien ze van iemand kwamen die er zijn beroep van gemaakt heeft om ruimte te ontwerpen. Die stelling riep - naast verbazing - bij mij allerhande vragen op. Want hoezo maken sociaal werkers de ruimte? Over welke ruimte spreken we dan precies? En zijn ze zich daar zelf bewust van?

In deze brief kan ik je geen verklarende antwoorden geven op die vragen, maar de uitspraak heeft me wel doen nadenken over de gelijkenissen en verschillen tussen onze disciplines, en over wat we van elkaar zouden kunnen leren. Ik deel graag enkele van die reflecties, en ben erg benieuwd naar jouw gedachten hierover.

-

En ik begin graag met een gelijkenis: jij en ik zijn wereldverbeteraars – tenminste, we proberen dat te zijn. We geloven beiden in een zekere maakbaarheid van ruimte en samenleving, en van daaruit formuleren we interventies. Die interventies zijn nooit neutraal, maar krijgen vorm vanuit een bepaalde ideologie over onze samenleving. Noem het nu duurzaamheid, veerkracht, rechtvaardigheid, regeneratie of inclusie; ongeacht de naam die we eraan geven, allen staan ze synoniem voor wat wij een verbetering vinden. Geen enkele ervan is neutraal.

Waar ik me niet altijd veel kritische vragen stel bij waar mijn ideologieën precies vandaan komen, lijkt jij je veel bewuster te zijn van je referentiekaders. Dat zelfbewustzijn is lovenswaardig, maar leidt echter soms tot een verdwalen in de oneindigheid aan mogelijke nuances over welk soort rechtvaardigheid nu het meest rechtvaardig is, en wat is nu weeral het verschil tussen gelijkheid, gelijkwaardigheid en inclusie?

Ik, daarentegen, berust me soms bewust in de eenvoud van dogma's zoals groen is goed voor iedereen. Mijn instrumenten zijn vaak statisch en bijna militair – de lijn op het plan getekend is dood. Ze beweegt niet meer mee met het leven dat het tracht te verbeelden. Maar ze maakt het wel mogelijk om ze op terrein te bestendigen. Hoeveel van zulke compromissen ben jij bereid te maken om te komen tot reële verandering?

-

Ik bewonder je doorgedreven sociale reflex en je disciplinair activisme. Jij was het die me het woord politiseren leerde. Jij was het die me wees op de vele onzichtbare vooronderstellingen die verstopt gaan achter mijn plannen. Er zijn niet veel professionals die met eenzelfde doorleefde overtuiging hun beroep uitoefenen. Sociaal werk lijkt in die zin meer op een levenshouding dan op een beroep – dat is toch ongelooflijk schoon. En dat moet toch ongelooflijk uitpuittend zijn. Ik ken jou als een eindeloze twijfelaar, en je lijkt het jezelf soms kwalijk te nemen dat alles toch nét nog beter had gekund dan dat het is...

Soms mag je daarin wat pragmatischer zijn: we maken fouten, we leren eruit, en we gaan voort. Sta jezelf de menselijkheid toe die je anderen ook gunt.

*Deze brief werd, in een vorige hoedanigheid, voorgedragen voor de Sociaalwerkconferentie te Antwerpen in 2022. Ze is sindsdien nog regelmatig getransformeerd in vorm en nuance.

Maar blijf heel concreet zijn met de vraag naar wie er precies voor- en nadeel haalt uit een veranderende ruimte. Laat dat nooit wegzetten als een fait-divers. In de zéér relatieve snelheid van ruimtelijke veranderingsprocessen staat de technische hoé-vraag al snel centraal, vaak ten koste van de ‘voor wie’ vraag. De mens wordt in de taal van de fysieke ruimte gereduceerd tot demografieën, categorieën, typologieën of zelfs karikaturen. Jouw strijd is er een voor het behoud van menselijkheid in dit soort processen.

-

Iets waarin jij en ik anders zijn, is onze relatie tot de tijd. Ik verlies mezelf soms in de toekomst die ik tracht te verbeelden. Dat doe ik uit noodzaak en uit plezier. Hierdoor ontstaat er wel soms een afstand tussen mezelf en het heden. Jouw sterkte ligt dan weer net in het handelen vanuit een voeling met het geleefde en beleefde nu. Ik geloof dan wel een grondig en realistisch begrip van de huidige sociaalruimtelijke context dé uitvalsbasis moet vormen voor het creëren van een goede toekomstige ruimte, maar van mij wordt verwacht dat ik vooral toekomstgericht nadenk. Zie het als een economisch bepaalde professionele handicap.

Maar zie daarin de schoonheid van samenwerking: ik met mijn hoofd in de wolken, en jij met de voeten op de grond, bijna te schoon om waar te zijn.

Maar om dat teamwork waar te maken moeten we wel verandering brengen in de manieren waarop jij betrokken wordt in ruimtelijke ontwikkelingsprocessen. Ik zie je nog te vaak geïnstrumentaliseerd in ontwerpprocessen. Als toeleider bij participatie of representant van een moeilijk te bereiken groep. En hoewel die rollen van belang zijn, mag je daar geen genoeg mee nemen. Ruimtelijke veranderingsprocessen zijn au fond altijd samenlevingsvraagstukken, dat weet ook jij. Stuur ze. Initieer ze. Ruimtelijke professionals zijn zoekende naar wat ruimtelijke rechtvaardigheid per context betekenen kan, en ze zijn hongerig naar jouw hulp in het geven van taal en zichtbaarheid daaraan.

Ik heb ook helemaal niet de kennis om sociale problematieken direct te vertalen in ruimtelijke oplossingen, al wordt dat soort magie soms wel verwacht van mij. Ik geloof niet in ruimtelijke standaardvormen om drugsproblematieken of burenruzies op te lossen - laat staan eenzaamheid of polarisatie. Dat zijn dingen die we – per context – als team moeten bekijken. En laat ons in die zoektocht niet vervallen in discussies over waar mijn verantwoordelijkheden stoppen en die van jou beginnen. In het landschap bestaan dat soort grenzen niet.

Ik vind het landschap trouwens op haar schoonst zonder grenzen, en met een steeds veranderende horizon.

-

Over horizonnen gesproken: ga voorbij aan disciplinaire vanzelfsprekendheden, neem je rol in eigen handen. In de praktijk lijkt je nogal streng voor je eigen grenzen, toch zeker in samenwerkingen met ruimtelijke professionals. Maak jezelf aanwezig – sterk sociaal werk is zichtbaar. Nog eens: moei uzelf in ruimtelijke zaken, jouw kennis is daarin onmisbaar. ‘Ik ben geen ontwerper’ is een heel mager excuus om niet over de vorm van de fysieke ruimte na te denken.

Het is trouwens ook een wankel stelling: want wat maakt precies een ontwerper? Je denkt na over de ruimte, en geeft die mee vorm met jouw aanwezigheid en praktijken. Is dat niet wat ontwerp is? Neem de vrijheid om ook zelf ruimtelijke voorstellen te doen, en draag die uit. Wat minder schroom is hier langs jouw kant zeker op zijn plaats.

Wanneer we onszelf de ruimte voorstellen als een toneelstuk zie ik mezelf als expert-décorbouwer – maar welke rol neem jij graag op in die analogie? Ben je Regisseur? Acteur? Acting-coach of cateraar? Mede-decorbouwer of scriptschrijver? Ben je geëngageerd publiek of al het vorige? Ik wil niet zeggen dat je een specifieke rol móét kiezen, maar wel dat er veel mogelijke rollen bestaan. Het kan soms helpen om voor jezelf een uitgangspunt te kiezen in hoe je jezelf tot het toneel van de ruimte wilt verhouden. Dat is al zeker zo in een toneelstuk waarin de casting-procedures steeds meer ambigu lijken te worden.

-

Tip: werk visueel. Dat is één van de manieren waarop ik mijn autoriteit uitdraag: een beeldend narratief. Jouw werk is – net als het mijne - voor een groot deel afhankelijk van het inlevingsvermogen van opdrachtgevers. Door je werk op een visuele manier te communiceren maak je een verhaal vaak bevattelijker, duidelijker, en vooral ook overtuigender. Ik geef toe dat ik hier zelf soms schaamteloos misbruik van maak door mijn onzekerheden te maskeren achter mooie renders en plannen.

Omarm de kracht van het beeld om mensen te verbinden rond een gedeeld verhaal. En dat brengt ons naadloos bij taal, en alles van waarde wat verloren raakt in de vertaling van onze woorden. Dat is voor ons beiden een aandachtspunt. Er bestaan grote afstanden tussen ons professioneel jargon en gewone mensentaal, maar evenzeer tussen de taal van sociaal werk en landschapsarchitectuur. Ruimte, rechtvaardigheid, inclusie en veerkracht – door ons beiden veelgebruikte woorden – krijgen compleet verschillende ladingen overheen onze vakgebieden. We moeten daar aandacht aan spenderen. Met onze taal vormen we de wereld. Het is dus belangrijk te zoeken naar woorden die verbindend en ondersteunend werken.

Eén krachtig begrip dat ik daarbij wat wil belichten, is schoonheid.

De magie van schoonheid zit hem in haar verbindende kracht. Het is – net zoals liefde – een zichzelf versterkend begrip. Door schoonheid te delen vermenigvuldigd het zichzelf. Door het zichtbaar te maken leren we elkaar(s) schoonheid zien waar we het voorheen nog niet zagen. Het is daarenboven een begrip welk iedereen in haar fundament begrijpt. Iedereen wíl schoonheid. Schoonheid in natuur. Schoonheid in landschap. Schoonheid in sociaal werk. Al haar subjectiviteit terzijde, is schoonheid waar het allemaal om draait. Praat erover.

-

Wat ik van jou kan leren komt dus voor een groot deel voort uit onze verschillen: jouw werken in het nú. Jouw erkenning van conflict als iets dat niet weggedrukt maar erkend moet worden. Jouw aandacht voor de waarde van een lokaal sociaal netwerk als vertrekpunt voor actie, om maar enkele dingen te noemen.

Als je mij zou vragen voor wie ik doe wat ik doe, is een standaard antwoord 'de ruimte is voor iedereen'. Maar ik denk dat jij beter dan ik beseft dat zoiets theoretisch mooi maar praktisch onmogelijk is. Diversiteit is een bijzonder uitdagend begrip wanneer je het letterlijk plaats moet geven in een ruimte. Ik heb jouw hulp nodig bij het begrijpen van de concrete implicaties ervan. Diversiteit verhoogt bovendien nog maar eens het belang van een gedeelde taal. Want wat betekent 'publiek' precies? Wat betekent inclusief? Wat betekent toegankelijk voor een diversiteit aan doelgroepen?

Doelgroepgerichte aandacht is – geloof ik – een mooie aanvulling op de zoektocht naar universele ruimtelijke waarden. Maar het landschap stelt ons daar voor een uitdaging die ik eventjes wat aandacht wil geven. In het nadenken over de toekomst van het landschap, geloof ik dat we ons niet mogen beperken tot de mens als enige actor. Sociaalecologische rechtvaardigheid vraagt van ons om ook rekening te houden met niet-menselijke actoren – want ook zij delen onze ruimte.

Wat zou dat kunnen betekenen: meer-dan-menselijk sociaal werk? Het recht op wonen voor wilgen. Buurtwerk voor bevers. Ruimte voor de rivier. Jongerenwerking voor de Jan-van-Gent. Mensenrechten als onderdeel van dierenrechten als onderdeel van een landschap gedeeld.

Nu ik nog even jouw oren te leen heb, wil ik graag nog een persoonlijke boodschap kwijt. In de tijden dat ik met jou heb mogen samenwerken, heb ik namelijk altijd mogen appreciëren dat je een vorm van menselijkheid lijkt te bewaken, waar anderen die - soms onbewust – verliezen. Ook dat is schoonheid. In situaties van a-persoonlijk objectivisme, tijdsdruk, of overdaad aan informatie, blijf jij aandacht hebben voor het welzijn van de mensen rondom je.

Een schouderklopje, een complimentje, de eenvoudige vraag naar hoe het gaat. Misschien is dat de aard van het beestje. Misschien zijn het heel bewuste professionele keuzes. Hoe dan ook: merci, het is nodig. Het doet deugd.

Als er- afsluitend – één boodschap is waarvan ik hoop dat je ze meeneemt uit deze brief, dan is het mijn blijk van bewondering voor wat je doet, en de hoop dat onze paden nog vaak mogen kruisen. We hebben nog veel te leren van elkaar. We hebben samen nog veel werk te verzetten. Laten we dat vooral doen vanuit een gedeeld geloof in een duurzame, rechtvaardige en vooral met schoonheid doordrenkte ruimte.

Ziezo, dat waren veel woorden achter elkaar, nu laat ik aan jou graag nog de stilte. En de hoop dat je ze vullen zal met wederwoord, schone sociaal werker.

Koester de bomen, ze ruisen voor jou.

Veel landschapsliefde van een dwalende landschapsarchitect

Jo

Brief aan de Landschapsarchitect * titel: Sociaal Werkers als Ruimtemakers

Beste Jo,

Bedankt voor je handreiking. Een welkome uitnodiging tot reflectie: zoals je weet doen we dat graag in het sociaal werk. Nee, serieus: je woorden komen binnen omdat ze getuigen van openheid en oprechte nieuwsgierigheid naar de rol van sociaal werk, maar ook omdat ons aanzetten om samen te zoeken naar hoe ruimte echt publiek, gedeeld, rechtvaardig en mooi kan zijn, en hoe we die van onderuit zo kunnen maken.

Je begint je brief met de vraag: “Hoezo maken sociaal werkers de ruimte”? Toegegeven, dat is een vraag die ook bij sociaal werkers zelf wel eens speelt.

De meeste sociaal werkers zien ‘ruimtemaken’ niet als hun taak, en het is meestal – strikt genomen – ook geen deel van hun opdracht. Het is een eerder klein clubje opbouwwerkers, jeugdwerkers, participatiemedewerkers en anderen die vanuit hun bekommernis om zaken zoals een kwalitatieve leefomgeving, burgerparticipatie en sociale verdringing, samen met bewoners een actieve rol willen opnemen in stadsvernieuwing. Deze verlichte sociale professionals voelen dat het sociale en het ruimtelijke onlosmakelijk met elkaar verweven zijn. Tot zover zijn we mee, maar sociaal werkers missen vaak nog taal en gewicht - zowel in de vorm van erkenning als ervaring en zelfvertrouwen - om te wegen op de politieke en creatieve planningsprocessen. Daarin valt van jou en je collega's inderdaad nog veel te leren. Jullie zijn bijzonder sterk in jullie durf, overtuigingskracht, toekomstscenario's, visuele taal en het maken van concrete dingen.

Laat ons dan ook vooral de handen in elkaar slaan!

Verschillen in de blik op ruimte

Deze studiedag toont dat er al een hele weg is afgelegd. Toch blijft het voor ons zoeken naar hoe we sociaal werk-taal kunnen omzetten in ruimtelijke verbeelding. We botsen daar soms op hoe verschillend we naar ruimte kijken.

Een eerste voorbeeld is dat sociaal werkers niet alleen spreken van ruimte maken – maar ook van ruimte openhouden. Open voor onverwacht gebruik, open voor ongeplande en on-geplante kiemprocessen, van moestuinen, vertrouwen en vriendschappen. Onze bouwmaterialen zijn geen steen of staal, maar relaties, vertrouwen en tijd. We zien ruimte als iets wat voortdurend gemaakt, gedeeld en betwist wordt, tussen mensen, tussen groepen, en ook tussen bewoners en de instituties die over de stad beslissen. Daarom zetten we niet graag dingen vast voor een lange tijd, en vinden we aanpassingen gaandeweg zo belangrijk.

Een tweede voorbeeld is dat – zeker voor opbouwwerkers – ruimte ook vaak een middel is om hun “agogische” en “politieke” opdracht te vervullen. Door samen concrete plekken vorm te geven versterken ze zowel mensen als hun rechten. Het proces is met andere woorden, minstens even belangrijk dan het uiteindelijke resultaat.

Vanuit die visie dat alles voortdurend beweegt en samen vorm krijgt, blijven we soms lang nadenken en twijfelen. Zeker wanneer grote bouwprojecten sociale relaties in beton dreigen te gieten, vinden we het belangrijk dat de tijd genomen wordt om eerst echt goed te luisteren, het DNA van een buurt te ontrafelen, minder gehoorde stemmen op te halen.

Daarin zijn we anders en allicht soms lastig in de ogen van planners en beleidsmakers. Waar jij toekomst plant in trefzekere beelden, werken sociaal werkers aan toekomst door te luisteren, door mensen te verbinden, en door het onzichtbare zichtbaar te maken: de ervaringen, de twijfels, het wantrouwen, de kleine overwinningen. Waar jij ietwat naïef probeert te plannen voor iedereen, vraagt sociaal werk vooral aandacht voor wie al te vaak uit de boot valt en denken we, ietwat naïef, dat als we plannen voor mensen die meer drempels ervaren, we het beter maken voor iedereen.

Makelaars in vertrouwen

We doen dit niet zomaar. In onderzoek en praktijk zien we telkens weer dat deze mensen in stadsvernieuwing simpelweg niet aan tafel komen. Niet omdat ze niet willen, maar omdat er een fundamenteel wantrouwen is. Wantrouwen dat men niet zal luisteren. Wantrouwen in het eigen vermogen om iets bij te dragen in al die techniciteit.

Misschien is onze bezorgdheid daarover ook wel juist een sterkte van sociaal werk in ruimtelijke processen: het maken van vertrouwensruimte.

Sociaal werkers weten dat vertrouwen breekbaar is, traag, en vaak ongelijk verdeeld. Maar net daarom is het zo'n belangrijke grondstof voor publieke ruimte. Door langdurig te werken in nabijheid, bouwen sociaal werkers vertrouwensrelaties op met diverse groepen in de buurt. We werken op het tempo van de mensen die moeilijk mee kunnen. Toegegeven, we werken trager dan de stadsontwikkelaars die de buurt intrekken om snel even te beluisteren wat er zoal leeft. Maar we vangen ook andere dingen op, verhalen die zelden worden gehoord, stemmen die ongehoord bleven. Door tijd te nemen bereiken we zogenaamd moeilijk bereikbare of ongeïnteresseerde mensen die zich dan plots tonen als actieve burgers met waardevolle ervaring, expertise en belangen

Jo roept sociaal werkers op om stelliger te zijn in ruimtelijke voorstellen. Maar die stelligheid ligt misschien elders: in het organiseren van een collectieve stem. Waar jij één toekomstbeeld schetst, helpen sociaal werkers mensen hun gedeelde noden te herkennen en samen kracht te vinden. Dat is ook ontwerpen, het ontwerpen van collectief actorschap.

En ja, dat betekent soms tegenspraak organiseren. Niet om dwars te liggen, maar omdat echte democratie ruimte nodig heeft voor dissensus. Utopieën op basis van ontwerpen zijn waardevol, maar ze worden beter wanneer ze worden getest tegen de veelstemmigheid van de straat.

Tegenspraak in makelaarsrol onder druk

Helaas zijn sociaal werkers die de rol van makelaars in vertrouwen opnemen, vandaag geen vanzelfsprekendheid. Als het de ruimtelijke professionals zijn die de podia bouwen, dan zijn sociaal werkers misschien te beschouwen als de diversiteitsconsulenten van het theater. We hebben in oorsprong geen mandaat om aan te sturen, maar wel om bij te sturen, en net daarom stellen we de vervelende vragen, zoals jij al aangaf. Voor wie wordt dit podium gebouwd, voor wie niet, en waarom dan? Welke toneelstukken worden wel of niet gesubsidieerd geprogrammeerd? Wie mag meespelen? Zijn die trappen niet te hoog voor mensen die minder mobiel zijn?

Die vragen worden steeds minder in dank afgenomen. Niet iedereen lijkt dit mandaat te kennen of te appreciëren. “Waarom werken ze het theater zo tegen? Is dat nu echt nodig? Willen ze dan niet vooruit? Wij bouwen hier toch de toekomst?” Klinkt het terug.

Ja, er wordt volop aan de toekomst gebouwd, maar voor wie?

Die scherpe vraag die je bij ons waardeert, is geen obstructie maar een kwaliteitsgarantie. We stellen die vraag niet om projecten te vertragen, maar om ze inclusiever en rechtvaardiger te maken.

Over de relatie met tijd

Je merkt terecht op dat onze relatie met tijd anders is. Sociaal werkers zijn gericht op het hier en nu. Ze zien in hun werk de fouten uit het verleden die doorwegen op mensenlevens, en zijn dan ook voortdurend bezorgd dat ze te laat betrokken worden bij het plannen van nieuwe toekomst. Te vaak worden bewoners in projecten pas ‘downstream’ betrokken, wanneer de krijtlijnen al zijn getrokken en alleen nog kleurtjes mogen worden ingevuld. De rol van sociaal werk is ook het bewaken van ‘upstream’ participatie, niet als beleefdheid, maar als noodzaak. Want zelfs de beste render kan voor een doorwinterd sociaal werker niet verhullen dat een project is ontworpen zonder de mensen waarmee zij werkt. In zo een ontwerp is vaak geen rekening gehouden met hun belangen, en al te vaak is er daardoor op die plek voor hen helemaal geen toekomst meer na de oplevering.

Daarom is het zo belangrijk om bewoners al in de ontwerpfase en via omgevingsanalyse te betrekken, en daar passende vormen voor te zoeken zoals het DNA project in Deurne noord. Daarom is het goed om te investeren in sociaal werk dat met burgers de taal en vaardigheden traint waarmee ze het belang van hun geleefde ruimtes vol betekenis, routines en gewoonten mee kunnen verdedigen zoals SAAMO en Endeavour deden rond vrouwvriendelijke steden. En daarom is het goed dat planners voor de heraanleg van de Wilgensite meteen naar een team sociaal werkers stappen voor hun inbreng, of dat sociaal werk organisaties worden betrokken in de opmaak van een RUP.

En nog een laatste iets over tijd: soms gaat het niet over plannen voor de toekomst maken, maar over leren omgaan met de tijd tussen plannen, het wachten, de tussenruimte. Want sommige bewoners spenderen hun leven lang in de bouwerven van de toekomstplannen in de stad.

Over de vele rollen van sociaal werk

Terug naar de vraag welke rol sociaal werkers kunnen opnemen op het podium. Hebben ze ook een rol te spelen in het theaterstuk van de stadsvernieuwing? We denken van wel, maar misschien zijn sociaal werkers niet te vatten in personage. Sociaal werkers schakelen aldoor tussen meerdere rollen: soms zijn ze vertaler of toeleider, soms treden we op als regisseur van kleine scènes die anders onopgemerkt blijven; soms zijn we mobilisator of dwarsligger. We helpen bewoners hun stem te vinden, en ontwerpers om die stem te horen zonder ze te herleiden tot een anekdote. We maken tijd voor het ongemakkelijke gesprek, omdat daar vaak de kiem van democratie ligt. Die mensgerichte aanpak levert lokale kennis op over hoe een buurt werkt, wie er is, wie systematisch minder wordt gehoord, en welke lasten van een project hierdoor buiten beeld blijven. Deze leefwereldkennis is essentieel voor gelijke participatie.

Dus ja, het lijkt ons goed dat sociaal werkers zich meer moeien met de ruimte. Niet omdat ze landschapsarchitect willen worden, maar omdat we geloven dat rechtvaardige ruimte niet ontstaat uit één discipline. Die expertise ligt niet in het tekenen van lijnen, maar in het leggen van verbindingen: tussen leefwerelden en beleid, tussen hoop en plan, tussen het ontwerp van de stad en het vertrouwen van haar bewoners.

We ronden af met een laatste kritische noot daarbij, dat is nu eenmaal de aard van het beestje, Jo. Hier en daar lukte het ons al om samen te werken voor een rechtvaardigere en mooiere stad. Maar in onze toenadering wordt op een bepaald moment ook soms voelbaar dat noch jij, noch wij de bouwheer zijn van het theater. Een grote vraag blijft voor ons hoe we ook bij de grote bouwheren mee aan tafel geraken. Misschien moeten we samen eens gaan eten om daarover door te praten, het Fornuis zal onze budgetten niet toelaten, maar een kebab kan er wel af.

Graag tot binnenkort,

Groeten,
Marjan, Ronald en Pieter

